УДК 331.5:31

Семенова К.Д.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

У статті визначено причини та фактори, які формують рівень безробіття у країнах, що розвиваються. Здійснено аналіз динаміки рівня безробіття в Україні протягом останнього десятиліття. Виявлено та проаналізовано основні причини безробіття серед чоловіків та жінок, міського та сільського населення країни.

Reasons and factors, which form the unemployment rate in developing countries are identified in the article. The analysis of dynamics of unemployment rate in Ukraine during the last decade is carried out. The principal reasons of unemployment among men and women, urban and rural population of the country are found out and analyzed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність дослідження зумовлена ситуацією, що сформувалась на ринку праці України в останні роки, і, в першу чергу, рівнем безробіття населення, який суттєво зріс в умовах світової економічної кризи і тим самим ще більше погіршив життєвий рівень населення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемні питання аналізу зайнятості та безробіття населення знайшли своє відображення у працях багатьох українських та зарубіжних економістів, зокрема таких, як: А. Л. Баланда, А. М. Єріна, О. К. Мазуренко, З. О. Пальян, В. А. Павленкова та інші [1, с.323-329; 2, с.112-119; 3, с.332-368]. Підкреслюючи важливість даного питання, І. І. Єлісєєва відмічає, що у країнах з ринковою економікою зайнятість та безробіття вивчаються систематично, оскільки інформація необхідна для регулювання ринку праці, забезпечення соціального захисту населення, організації своєчасної професійної підготовки та перепідготовки кадрів [4, 45-67]. Н. С. Власенко та інші відмічають, що «поряд з валовим внутрішнім продуктом та інфляцією, безробіття є одним з трьох важливих показників функціонування економіки» [5, с. 114].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні рівень безробіття визначають за методологією міжнародної організації праці та на основі даних про безробіття серед працездатного населення. Однак ці показники відображають лише офіційну статистику, а реальний стан значно відрізняється від офіційного. Це зумовлено, по-перше, розповсюдженням неповної зайнятості; по-друге, наявністю осіб, які втратили надію знайти роботу; по-третє, неповною інформацією.

Для всебічного аналізу стану та динаміки рівня безробіття необхідно здійснювати комплексний аналіз з визначенням причин та факторів, що формують рівень безробіття серед окремих категорій населення.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення чинників, які формують рівень безробіття у країнах, що розвиваються; аналіз стану та динаміки показників безробіття в Україні в умовах економічної кризи, виявлення причин, що впливають на рівень безробіття серед чоловіків та жінок, міського та сільського населення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан економіки будь-якої країни відображається у рівні безробіття. Безробіття – природний супутник ринку праці, що викликає соціальне напруження у суспільстві.

Безробіття має негативні соціально-економічні наслідки, серед яких основними є: зростання маргінальних груп населення, криміналізація суспільства, психологічна пригніченість безробітних, що виражена самогубствами, алкоголізмом, наркоманією, як наслідок, зниження природного приросту населення і тривалості життя. Безробіття

викликає зростання економічного навантаження на робочу силу за рахунок населення працездатного віку, чиї потреби значно перевищують аналогічні потреби дітей та осіб похилого віку.

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники: 1) структурні зрушення в економіці, що призводять до масштабних змін у структурі й кількості попиту на робочу силу, мають особливо тяжкі наслідки в періоди стагнації або зниження ділової активності; 2) зниження темпів економічного розвитку спричиняє зменшення кількості робочих місць, порушення збалансованості кількості працівників і кількості робочих місць; 3) недостатній сукупний попит; 4) інфляція викликає скорочення капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення, що викликає збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу; 5) співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працеощадних технологій; 6) сезонні коливання виробництва, що викликають зміни у попиті на робочу силу; 7) науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили.

У країнах перехідної економіки головними причинами високого рівня безробіття є: 1) утримання надлишкової робочої сили на багатьох підприємствах; 2) якісна невідповідність пропозиції робочої сили потребі в ній; 3) рух робочої сили (професійний, соціальний, регіональний). У цих країнах, і зокрема в Україні, безробіття формується під впливом сукупності соціальних факторів, серед яких основними є: 1) недосконале трудове законодавство, як результат компромісу між вимогами працівників, профспілок і держави, що посилює негнучкість ринку праці, зменшує питому вагу живої праці через скорочення попиту на неї підприємців; 2) трансфертні платежі, що впливають як на зниження, так і на підвищення безробіття; 3) недостатня професійна і територіальна мобільність робочої сили; 4) недостатній розвиток програм зайнятості; 5) низький рівень і статус системи освіти, професійної підготовки і перепідготовки; 6) брак інформації про вільні робочі місця; 7) низька економічна активність різних груп населення. Крім того, діють і демографічні фактори – це зміни чисельності населення і зміни статево-вікової структури. Усі ці фактори не вичерпують причинно-наслідкових залежностей безробіття і є лише найпоширенішими.

Рівень безробіття визначають за методологією міжнародної організації праці (МОП) як співвідношення чисельності безробітних віком 15 – 70 років до економічно активного населення (робочої сили) означеного віку. Крім того, згідно методики, в Україні визначають також рівень зареєстрованого безробіття як співвідношення чисельності безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, до середньорічної чисельності працездатного населення.

В Україні у період піку економічної кризи у 2009 році рівень безробіття складав серед економічно активного населення 8,8 %, а серед працездатного населення – 9,6%.

У 2010 році рівень безробіття почав скорочуватись: порівняно з 2009 роком чисельність безробітних зменшилася на 173,2 тис. і склала 1,8 млн. осіб. Зменшення чисельності безробітних відбулося в усіх регіонах країни, найбільшою мірою – серед жителів міст.

Рівень безробіття населення, визначений за методологією МОП, знизився до 8,1% серед економічно активного населення, і серед працездатного населення – до 8,8%. При цьому скорочення безробіття спостерігалося в усіх регіонах України.

Слід відмітити, що рівень безробіття в Україні залишається нижчим, ніж у середньому по країнах Євросоюзу, де він зріс у середньому з 8,9% у 2009 році до 9,6% у 2010 році та становив, зокрема, у Франції – 9,7%, Болгарії – 9,9%, Португалії – 11,0%, Угорщині – 11,2%, Греції – 12,0%, Ірландії – 13,5%, Словаччині – 14,5%, Естонії – 16,9%, Литві – 17,8%, Латвії – 19,3%, Іспанії – 20,1%. Динаміку кількості безробітних та відносних показників рівня безробіття в Україні наведено у табл. 1.

Як видно із табл. 1, кількість безробітного населення з 2000 р. до 2009 р. постійно

зменшувалась, однак, у зв'язку з економічною кризою у 2009 році кількість безробітних у віці 15-70 років зросла на 533,7 тис. осіб або на 37,5%. Зросла також і кількість безробітних серед населення працездатного віку.

Таблиця 1

Динаміка кількості безробітних та показників безробіття в Україні

Рік	Безробітне населення			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до працездатного населення відповідної вікової групи
2001	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6
2010	1 785,6	8,1	1 784,2	8,8

На рис. 1 зображена динаміка кількості безробітного населення України у віці 15-70 років протягом останніх років.

З графіку видно, що кількість безробітних у віці 15-70 років протягом 2000-2010 рр. зменшувалася. Але у 2009 кризовому році відбувся значний стрибок у бік зростання кількості безробітних. У 2010 році зображена крива знов іде вниз.

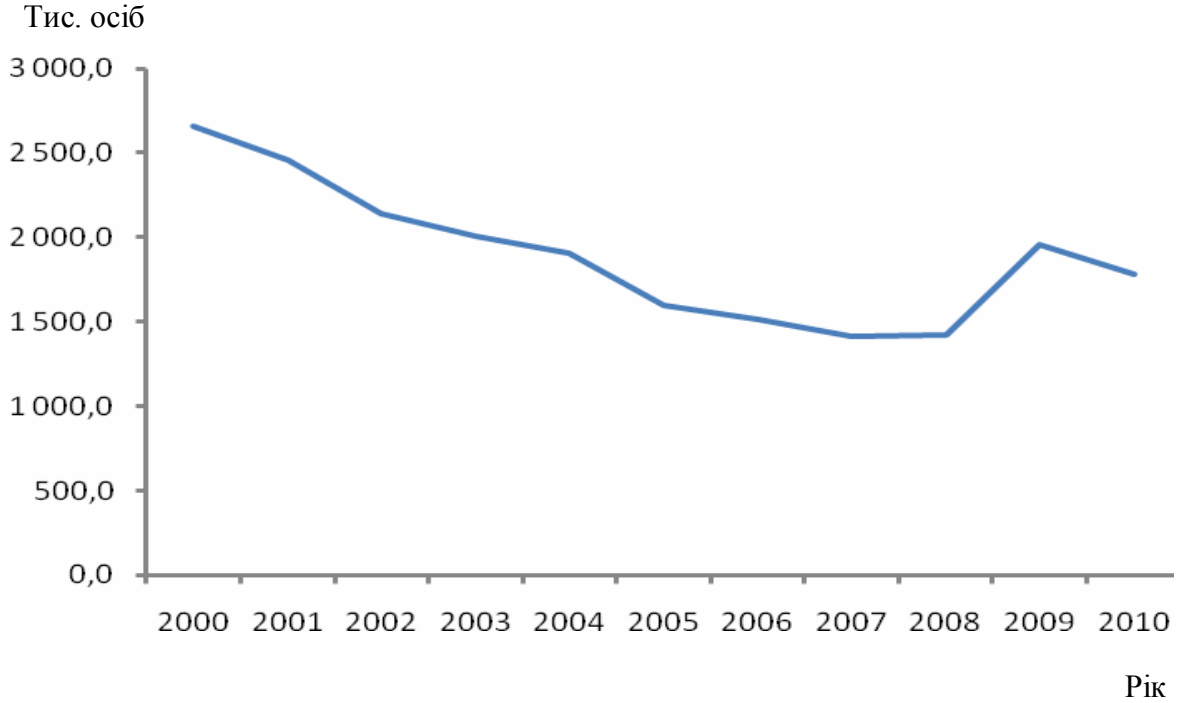

Рис. 1. Динаміка кількості безробітних у 2000-2010 рр.

У 2010 році в Україні найчастіше ставали безробітними через звільнення за власним бажанням (38,2% безробітних), рідше за все причиною безробіття було звільнення через оформлення пенсії за віком та інвалідністю.

Це було характерно як для жінок, так і для чоловіків. Причини безробіття дещо відрізняються за місцем проживання: міське населення України частіше за все ставало безробітним через звільнення за власним бажанням, а для сільського населення країни найпоширенішою причиною безробіття було звільнення у зв'язку з реорганізацією, ліквідацією, конверсією виробництва, скороченням штатів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл безробітного населення за причинами незайнятості, статтю та місцем проживання в Україні у 2010 році

Причини незайнятості	Всього незайнятих	Жінки	Чоловіки	Міське населення	Сільське населення
Безробітне населення у віці 15-70 років – усього: – тис. осіб – %, у т.ч. за причинами незайнятості:	1785,6 100,0	758,2 100,0	1027,4 100,0	1222,7 100,0	562,9 100,0
1) вивільнені у зв'язку з реорганізацією, ліквідацією, конверсією виробництва, скороченням штатів	28,9	31,6	26,6	25,4	38,3
2) звільнені за власним бажанням	38,2	38,5	38,0	42,0	26,3
3) не працевлаштовані після закінчення навчальних закладів	17,4	17,6	17,2	17,7	16,4
4) звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту	10,3	8,9	11,5	10,6	11,2
5) інші причини безробіття	5,2	3,4	6,7	4,3	7,8

Як видно із табл.2, більше безробітних у 2010 році було серед чоловіків, ніж серед жінок, серед міського населення, ніж серед населення, що проживає у сільській місцевості. Структура безробітних за причинами незайнятості у 2010 році зображена також на рис. 2.

За даними Державної служби статистики у 1-му кварталі 2011 року кількість зареєстрованих безробітних у містах України зросла на 25,4 тис. осіб [6].

За даними Державної служби зайнятості, якщо в січні 2011 року кількість зареєстрованих безробітних у містах України становила 324 тис. осіб, то в лютому ця цифра збільшилася на 18,3 тис. – до 342,3 тис. осіб, а у березні – ще на 7,1 тис., до 349,4 тис. осіб. Водночас у сільській місцевості в березні 2011 року кількість зареєстрованих безробітних знизилася на 10,2 тис. осіб. Усього в березні 2011 року в Україні було зареєстровано 613,6 тис. безробітних [7].

Кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, на 1 квітня 2011 р. становила 633,2 тис. осіб. За допомогою в працевлаштуванні до цієї установи впродовж березня 2011 р. звернулося 113,2 тис. осіб незайнятих громадян проти 112,4 тис. у лютому (у березні 2010 р. їх було 96,3 тис.).

Кількість зареєстрованих безробітних на 1 квітня 2011 р. становила 613,6 тис. осіб, або третину всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП. Допомогу по безробіттю отримували 74,4 % осіб, які мали статус безробітного. Кожний другий безробітний раніше займав місце робітника, кожний третій – посаду службовця, а решта безробітних не мали професійної підготовки.

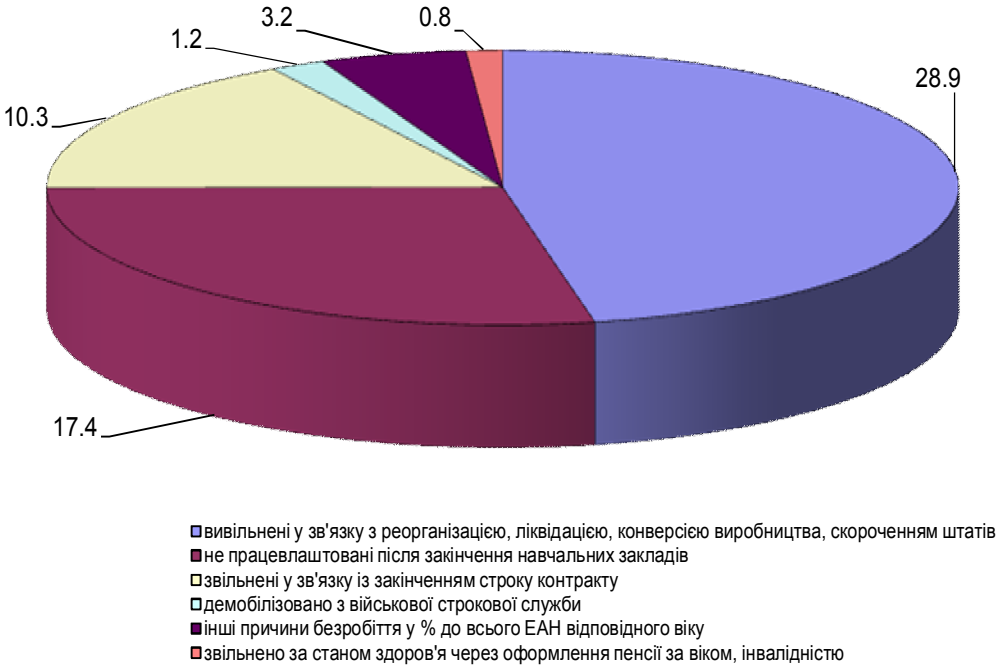

Рис. 2. Структура безробітних в Україні за причинами незайнятості у 2010 році

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні за березень 2011 р. не змінився і на 1 квітня 2011 р. становив 2,2 % населення працездатного віку. Разом з тим у сільській місцевості цей показник зменшився на 0,2 відсоткового пункту і становив 3,2 % населення працездатного віку, у міських поселеннях він збільшився на 0,1 відсоткового пункту і становив 1,8 %.

Невідповідність попиту на робочу силу її пропозиції у професійно-кваліфікаційному та територіальному розрізі зумовлює значну міжрегіональну диференціацію зареєстрованого безробіття.

Найвищий рівень зареєстрованого безробіття спостерігався в Полтавській області (4,2 %), а найнижчий – у м. Києві (0,4 %).

Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених підприємствами, установами й організаціями до служби зайнятості, у березні 2011 р. збільшилася на 19,4 тис., або на 26,7%, і на кінець місяця становила 92,3 тис. (у березні 2010 р. – 73,1 тис.). Із зазначеної кількості вільних робочих місць (вакантних посад) половина передбачалася для робітників, третина – для службовців, решта – для осіб, які не мають професії. Завдяки зростанню потреби у працівниках навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць (вакантних посад), яке перебувало на обліку державної служби зайнятості, упродовж березня 2011 р. зменшилося на 18 осіб і на кінець місяця становило 69 осіб.

У регіональному розрізі зберігається значна диференціація зазначеного показника: від 4 осіб у м.Києві до 258 осіб у Івано-Франківській області.

За сприяння державної служби зайнятості у березні 2011 р. було працевлаштовано 72,4 тис. осіб проти 50,5 тис., у лютому 2011 р. (у березні 2010 р. – 66,4 тис. осіб). Серед працевлаштованих незайнятих осіб 38,8 % становили жінки, 48,1 % – молодь у віці до 35 років. Рівень працевлаштування незайнятих громадян порівняно з лютим 2011 р. зріс на 2,7 відсоткового пункту і у березні становив 9,7 %. Зростання зазначеного показника за вказаний період спостерігалося в усіх регіонах, крім Житомирської області.

Динаміка кількості зареєстрованих безробітних у службі зайнятості та рівень навантаження незайнятого населення на одне робоче місце наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості

Рік	Безробітне населення працездатного віку, зареєстроване у державній службі зайнятості			Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, вакантну посаду на кінець року, осіб
	у середньому, тис. осіб	у % до		
		економічно активного населення працездатного віку	населення працездатного віку	
2001	1 063,2	5,1	3,8	11
2002	1 028,1	5,0	3,7	9
2003	1 024,2	5,0	3,6	7
2004	975,5	4,7	3,5	6
2005	891,9	4,4	3,2	5
2006	784,5	3,8	2,8	5
2007	673,1	3,3	2,4	4
2008	596,0	2,9	2,1	10
2009	693,1	3,4	2,5	8
2010	452,1	2,2	1,6	9

Дані таблиці свідчать про те, що кількість зареєстрованих безробітних протягом усього аналізованого періоду зменшувалась, за винятком 2009 року. А рівень навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце суттєво зріс у 2008 році, скоротившись у 2009 році, у 2010 році знову зріс, що зумовлено впливом світової економічної кризи, яка сформувала негативні тенденції на ринку праці.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то не можливо налагодити ефективну діяльність економіки. В останні роки керівництво країни не звертало належної уваги на дану проблему. А проблема ще більше загострилась в умовах економічної кризи. Для суттєвого покращення ситуації на ринку праці України невідкладним завданням повинно стати перепідготовка робочих кадрів, створення нових робочих місць, сприяння розвитку малого і середнього бізнесу та підприємництва.

Список використаної літератури

1. Баланда А. Л. Державне регулювання ринку праці в контексті забезпечення національної безпеки України / А. Л. Баланда // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1 (21). – С. 323–329.
2. Єріна А. М. Економічна статистика: практикум / А. М. Єріна, О. К. Мазуренко, З. О. Кальян. – К.: ТОВ «УВПК ЕксОб», 2002. – 232 с.
3. Павленков В. А. Рынок труда. Занятость. Безработица: [учеб.] / В. А. Павленков. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 396 с.
4. Елисеева И. И. Социальная статистика: [учеб.] / И. И. Елисеева. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 416 с.
5. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід: [навч. посіб.] / за ред. Н. С. Власенко, Н. В. Григорович, Н. В. Рубльової. – К.: ТОВ «Август трейд», 2006. – 320 с.
6. Офіційна сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
7. Офіційна сторінка Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsz.gov.ua.

Прийнято до друку 06.07.2011